

Om behovet av Svenskt kvinnobiografiskt lexikon

Maria Sjöberg

Historieskrivningen i Sverige har följt traditionella vägar, gemensamma för flertalet västeuropeiska länder. När historievetenskapen tog form under 1800-talets andra hälft var det nationalstaten och staternas tongivande män som utgjorde historikernas huvudintresse.¹ Kungar, militära ledare och politiker lades med självklarhet under luppen. Deras handlingar och den vikt de tillmättes påverkade vilka arkivhandlingar som ansågs värda att bevara. Resultatet blev att män forskade om historiska män utan att vara medvetna om kön som en analytisk kategori eller maktaspekt i samhällslivet.

Redan då fanns emellertid röster som hävdade att kvinnor varit lika betydelsefulla som män i samhällsutvecklingen. Såväl biografiska lexika som kvinnohistoriska studier tillkom i syfte att demonstrera det.² Ellen Fries, som 1883 var den första kvinnan att disputera för doktorsgraden (i historia) vid ett nordiskt universitet, var exempelvis på det klara med att kvinnors historiska betydelse för samhället var utforskad men av stort historievetenskapligt värde. Hennes kvinnohistoriska studier var inte en följd av historievetenskapens förändringar utan en konsekvens av engagemanget i kvinnorörelsen, i Fredrika-Bremer-Förbundet.³ Feministisk aktivism och historiska studier förenades också i författarskapet av Lydia Wahlström, som med sin disputation 1898 blev Sveriges andra kvinnliga filosofie doktor. Även i hennes fall var ämnet historia.⁴

Samtidigt som de akademiskt skolade historikerna formade en maktlegitimerande huvudfåra fanns alltså röster som ville lyfta fram andra aspekter i samhällslivet, som kvinnors erfarenheter och historia. Dessa röster fanns utanför universiteten. Både Ellen Fries och Lydia Wahlströms möjligheter att vara verksamma som historiker vid ett svenskt universitet var begränsade.⁵ Först 1923 borttogs den lag som hindrade kvinnor från att få akademiska tjänster och positioner. För de historiska kvinnor som Ellen Fries utforskade efter sin disputation, vilka levde under 1600-talet, hade regelverket varit än mer begränsande eftersom de inte var juridiskt myndiga. Visserligen var den juridiska ojämlikheten i praktiken flexibel och flytande, många studier

bekräftar det. Men flexibiliteten byggde på manligt godtycke och kunde aldrig tas för given.

Den som vill utforska vad kvinnor har utträttat i det förflutna ställs inför stora svårigheter. Arkivens handlingar, deras principer för in- och exkludering, har till stor del bidragit till att osynliggöra kvinnors historia. Arkiven speglar offentlighet och formella positioner där kvinnor under flera hundra år saknat officiellt sanktionerad plats. Det är också en av flera orsaker till att historieskrivningen hållit fast vid en manligt enkönad inriktning då det gällt nationalstatens formering, den offentliga förvaltningens framväxt och Sveriges utveckling till en välfärdsstat där bland annat jämlikhet mellan kvinnor och män anses vara en självklarhet.

För att historieskrivningen ska bli mera rättvisande krävs ett annat och kompletterande underlag än det som de offentliga arkiven erbjuder. Det var en bakgrund till de kvinnobiografiska lexika som utgavs under 1700- och 1800-talen och även till grundandet av Kvinnohistoriskt arkiv 1958, numera KvinnSam vid Göteborgs universitetsbibliotek. Syftet var – och är – att dokumentera, bevara och tillgängliggöra material som belyser kvinnors historia. En av de tre grundarna, universitetsbibliotekarien och idéhistorikern Asta Ekenvall, bedrev själv kvinnohistoriska studier och visste vad det ville säga att söka detta slags information och hade själv erfarit att behovet var stort.⁶ Det kvinnohistoriska arkivet förmådde emellertid inte ändra historieskrivningens huvudinriktning som på 1960-talet fortfarande var staten och statens män. Litteraturvetaren Lisbeth Larsson, som varit drivande för tillkomsten av *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (SKBL), konstaterar: ”historien ändrar sig långsamt, men historieskrivningen ändrar sig faktiskt ännu långsammare”⁷ Den här artikeln handlar om SKBL, vilka överväganden som har varit nödvändiga att göra i samband med tillkomsten samt på vad sätt SKBL är en del av en lång tradition och samtidigt något nyskapande. Artikeln börjar med att teckna en tradition som går långt tillbaka i tiden.

Föregångarna

Behovet att synliggöra kvinnors betydelse har anor långt tillbaka i tiden och har ofta antagit formen av biografiskrivning.⁸ 1970-talets uppsving för kvinnohistoria, där just synliggörandet var ambitionen, är ännu i färskt minne för många.⁹ De ansatser i liknande riktning som gjordes under 1800-talet är inte lika väl ihågkomna: Ellen Fries biograferade kvinnor som varit betydelsefulla i Sveriges historia men som i efterhand glömts bort.¹⁰ Fries menade som sagt att de insatser som kvinnor gjort för samhällsutvecklingen var otillräckligt utforskade och heller inte uppmärksammade i den utsträckning de förtjänade.¹¹ Hennes utgångspunkt var att kvinnor utträttat

ting av minst lika stor betydelse som män, men att det som kvinnor gjorde inte tillmättes samma värde.

Fries var verksam i slutet av 1800-talet. Hon var emellertid inte allra först utan hade en föregångare i författaren, samhällsdebattören och översättaren Wilhelmina Ståhlbergs *Anteckningar om svenska qvinnor*, som Ståhlberg tillsammans med redaktören och förläggaren Per Gustaf Berg gav ut 1864–66.¹² I detta verk samlas biografiska uppgifter om kvinnor som av olika skäl borde ihågkommas. Helt tillförlitliga är nu inte upplysningarna och en del av levnadsbeskrivningarna är dessutom påhittade, eller i varje fall svåra att belägga. Likväl är verket en viktig gärning, en påminnelse om vad kvinnor har gjort och kanske ännu mer om vad de hade kunnat göra om villkoren varit andra.

Wilhelmina Ståhlberg var inte akademiskt skolad som Ellen Fries och hon kom heller inte från ett medel- eller överklasshem. Hon var ett barnhemsbarn som makarna Ståhlberg omhändertog och blev fosterföräldrar åt.¹³ När fosterfadern dog 1829 bodde hon kvar hos fostermodern tills också hon dog, nästan 20 år senare. För att mor och dotter skulle klara försörjningen tog de emot inackorderingar, och Wilhelmina Ståhlberg stickade, sydde och undervisade inackorderingarna i språk som ingen vet hur hon lärt sig. Och hon skrev. Det började med poesi, dikter som publicerades i dagspress. Därefter kom romaner, gärna med historiska motiv, ungdomsromaner, skolböcker, visor samt ett oräkneligt antal översättningar.¹⁴ Wilhelmina Ståhlberg var dessutom livligt engagerad i samhällsdebatten och en av dem som polemiserade mot Carl Jonas Love Almqvist efter att han i flera upplagor låtit publicera *Det går an. En tafla ur lifvet*. Hennes huvudinvändning mot Almqvists syn på den fria kärleken var att den frihet som Almqvist eftersträfvade var en frihet på männens villkor.

Wilhelmina Ståhlberg skrev för folket. Hon var populär, inte bara i Sverige utan i hela Norden. Hennes romaner var storsäljare men samtidigt litteraturkritiker hade inte mycket till övers för dem, bland annat för att Ståhlberg ansågs alltför moraliserande.¹⁵ Det hade hon gemensamt med Ellen Fries, som inte drog sig för att skildra det förflutnas kvinnor utifrån sina egna måttstockar om vad kvinnor borde göra.¹⁶ Det var också drag som Wilhelmina Ståhlberg delade med flera samtida manliga författare av historiska romaner utan att det hos dem blev föremål för kritik.¹⁷ Men moralen gällde olika aspekter. De manliga författarna värderade regenters mod och krigsinsatser medan Wilhelmina Ståhlbergs moral avsåg sedliga frågor. Hennes dom var ibland hård. Exempelvis kritiserade hon i en av sina skolböcker Gustav Vasa för att han gifte sig en tredje gång med den avsevärt yngre Katarina Stenbock. Hennes hållning gentemot kungens

omvittnat hårdhänta nedslående av Nils Dacke var däremot anmärkningsvärt förstående.¹⁸

Wilhelmina Ståhlbergs värderingar var generellt konservativa men i praktisk gärning var hon radikal. Genom att skriva för en läsande allmänhet slog hon sig in på ett traditionellt manligt område utan att vara på det klara med att hon därmed överskred en könslig barriär. I jämförelse med Ellen Fries, som var smärtsamt medveten om att hon var en pionjär, en roll som hon inte var odelat förtjust i, framstår Ståhlberg som obekymrad om sin egen betydelse. Hon skrev för nöjes skull och kanske allra mest för brödfödan.

Wilhelmina Ståhlberg och Ellen Fries var en del av en generell vurm för biografier som växte fram i Europa vid 1800-talets mitt. Det speciella med Ståhlberg och Fries var att de lyfte fram kvinnliga levnadsteckningar. I denna specialitet fanns dock ännu äldre men numera bortglömda föregångare. Det första i Sverige torde vara det lexikon som genom Anders Zetterbergs tryckeri i Stockholm utgavs år 1793, *Försök til en historia, öfwer namnkunniga, men i synnerhet lärda fruntimmer*. Verkets upphovsman var kyrkoherden i Widbo och Husby, Carl P. Westrin (1739–1804), som i bokstavsordning presenterade biografier över berömda och lärda kvinnor, huvudsakligen från Sverige men även kvinnor från andra länder togs upp. Varför Westrin valde att uppmärksamma kvinnor är oklart, liksom orsaken till att särskilt framhäva de lärda. Möjligen kan urvalskriterierna liksom lexikonformatet ses som en del av kyrkoherdens folkbildande ambition. Men det kan också vara en reaktion på landets första publicerade biografiska lexikon, *Försök til et biographiskt lexicon öfver namnkunnige och lärde svenske män* som i fyra delar utkom 1778–87. Upphovsmannen var prästen Georg Gezelius som för sitt omfattande biografiska verk hedrades av kungen.¹⁹ Det lexikon som Westrin publicerade några år efteråt imiterade Gezelius titel men åsyftade kvinnor. Rimligen var syftet med Westrins publikation att komplettera den manliga med en motsvarande kvinnlig. Rimligen fanns en dialog mellan de bägge.

Efter Westrins publikation dröjde det drygt 50 år tills nästa skrift med likartade ambitioner gavs ut. År 1847 publicerades verket *Sveriges märkvärdigaste fruntimmer* av redaktören G.K. Mellin. Utgivare var Lars Johan Hierta. I likhet med Westrins lexikon var det även här fråga om korta biografier över kvinnor, men nu med illustrationer. Urvalskriterierna skiftade något. I Westrins var berömdhet och lärdom avgörande medan det senare betonade märkvärdighet, i betydelsen värd att uppmärksamma. Trots olikheten finns överlappningar och det sammanlagda antalet levnadsteckningar är därför inte överväldigande stort. Det kan dessutom påpekas att utgångspunkten för båda dessa lexika var att beskriva kvinnor som i något avseende utgjorde undantag från gängse könsnormer. Det var den manligt normerade offentligheten som de biograferade kvinnorna tagit plats i.

År 1835, då utgivningen av *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män* påbörjades, låg Sverige i den nationella biografiskrivningens framkant.²⁰ I Danmark kom motsvarande lexikon först 1887 och i Norge 1923, i Tyskland 1875 och i Storbritannien 1885. Utöver kön – endast män var aktuella i de nationellt syftande verken – var det berömmelse som avgjorde vem som skulle föräras en biografi. Med tanke på klassförhållandena var berömmelse ändå mer inkluderande än tidigare då biografisk dokumentation huvudsakligen var förbehållen adel och präster. I denna nya öppning ingick att flera av den moderna tidens nya yrkesgrupper, industriidkare, advokater, läkare med flera valde att skriva sin professions historia genom levnadsteckningar över de mest framstående.

Biografiskrivningen blev en del av det manliga nationsbygget och kanske också ett medelklassprojekt.²¹ Där märkvärdiga kvinnor tidigare fått en plats, om än i marginalen som särskilda undantag, blev kvinnor än mera undanskuffade i den nationellt syftande biografiskrivningen. Läkaren och fornforskaren Herman Hofberg bröt mot det generella mönstret i vilket kvinnor antingen separerades från män eller utelämnades helt genom att i *Svenskt biografiskt handlexikon* från 1870-talet också inkludera ett mindre antal kvinnor.²² Bortsett från Hofbergs skrifter var dock den manliga dominansen överväldigande. Därför kan Wilhelmina Ståhlbergs och Per Gustaf Bergs *Anteckningar om svenska qvinnor* ses som en motvikt till det generella förbiseendet av kvinnor i 1800-talsnationens historia. Ellen Fries skrifter hade definitivt uttalat den ambitionen.

Under 1900-talets första hälft fortlevde den nationella biografiskrivningen. Utgivningen av *Vem är det. Svensk biografisk handbok* började 1912 och avstannade först efter 2007. År 1912 påbörjades även utgivningen av *Svenska släktkalendern*, en utgivning som alltjämt pågår. Arbetet med *Svenskt biografiskt lexikon* (SBL) inleddes 1917 på initiativ av Bonniers bokförlag och lexikonet är numera Nordens största personhistoriska uppslagsverk. Intresset för att särskilt biografera kvinnor mattades dock av redan i början på seklet för att först flera decennier senare, i samband med 1970-talets kvinnohistoriska våg, få en nytändning.²³ Precis som tidigare blev biografiskrivning en metod för att särskilt synliggöra kvinnor och deras historia. Det var en nytändning som dock inte förmådde vända på historieskrivningens generellt skeva könsrepresentation, och den lyckades inte heller att på något avgörande vis bredda urvalet till SBL. Syftet med SBL var redan från början att skapa en representativ bild av nationen genom dess mest framstående personer. Uttalat fanns ingen könsbias men då kriteriet för att bli biograferad var ”personer och släkter som gjort sig bemärkta inom samhällets alla områden” uteslöts de allra flesta, däribland många kvinnor.²⁴ I praktiken kom biografierna i SBL att innebära en överrepresentation av adliga män. Arbetet med SBL

är alltså pågående. Andelen adliga män är sannolikt avtagande och rimligtvis bör andelen kvinnliga levnadsteckningar öka så småningom. I nuläget understiger dock andelen kvinnliga levnadsteckningar 10 procent.

Biografin som redskap

Mot bakgrund av att biografiska uppgifter och levnadsteckningar utgör ett viktigt underlag för historieskrivningen är en undermålig klass- och könsrepresentation ett allvarligt hinder för den som eftersträvar en allsidig bild av vad som gjorts i samhället. Däremot klargörs skevheten i de sysslor och personligheter som värderats högt och att detta skiftat något över tid utan att den manliga dominansen för den sakens skull har blivit rubbad. I likhet med föregångarna under 1700- och 1800-talen är 2010-talets tillkomst av *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* en reaktion på en alltså missvisande historieskrivning. Den här gången ligger Sverige inte i biografiskrivningens främsta led och i Sverige är man heller inte först med att kompensera manligt dominerade nationalbiografiska verk med särskilda kvinnobiografiska motsvarigheter. I flera länder har man redan långt tidigare insett vikten av att komplettera de traditionella biografiska lexikonen. I exempelvis Storbritannien kompletterades *The English Dictionary of National Biography* med bandet *Missing Persons* 1995. I Österrike finansierade det nationella vetenskapsrådet 1998 projektet ”biografi.A. biografische datenbank und lexikon österreichischer frauen”, www.biografia.at. År 2011 avslutades det likaledes statligt finansierade ”Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland”, www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/DVN. För närvarande pågår arbetet med att utforma en engelsk version. I Danmark utgavs 2000–01 ett särskilt lexikon för kvinnor, *Dansk kvindebiografisk leksikon. Et leksikon med 1 924 biografier om Danmarks mest betydningsfulde og berømte kvinder fra middelalderen til i dag*, www.kvinfo.dk/side/170.

Uppenbart har det krävt stora och särskilt riktade insatser för att få till stånd kvinnobiografiska lexika. Så även i Sverige, fast sent. Orsakerna till fördröjningen i Sverige är ovissa. Den innebär dock inte bara nackdelar eftersom ett bättre tillvaratagande av det digitala mediet med tiden blivit möjligt. I början på 2000-talet var emellertid utsikterna ännu ovissa, för att inte säga ytterst små, att få till stånd motsvarande satsning i Sverige. Precis som tidigare krävdes ett starkt personligt engagemang för att komma vidare.

När Lisbeth Larsson år 2000 tillträdde sin professur i litteraturvetenskap med särskild inriktning mot genus vid Göteborgs universitet inledde hon samarbete med universitetsbiblioteket och dåvarande föreståndaren för de Kvinnohistoriska samlingarna, Inger Eriksson. Båda insåg värdet av att dokumentera vad kvinnor i det förflutna hade utträttat i samhället. Av delvis

olika skäl ville bägge två utveckla de kvinnohistoriska samlingarna. För Eriksson var det angeläget att universitetsbiblioteket kvarstod som en nod i den expansiva kvinno- och genushistoriska forskningen och för Larsson hade den egna forskargärningen aktualiserat behovet av kvinnohistorisk dokumentation. Gemensamt sökte de därför ekonomiska anslag och de uppvaktade till och med dåvarande ministern med ansvar för jämställdhetsfrågor, Nyamko Sabuni. Överallt möttes de av uppmuntran och positiv feedback, men nödvändiga ekonomiska anslag uteblev.

Jämställdhet och rättvisa vann föga gehör hos anslagsgivarna. På 2010-talet initierade Larsson ett bokprojekt i samma anda men i mindre skala. Boken skulle koncentrera sig på förbisedda kvinnor i Göteborgs historia. Tanken var att ur arkiven gräva fram livsgärningar som utförts av 101 kvinnor i Göteborg. Siffran 101, hundrade och en, valdes för att signalera att det finns många fler. Privata stiftelser beviljade så småningom ekonomiskt stöd och resultatet av undersökningarna publicerades i en nu slutsåld bok.²⁵

Göteborgsprojektet kom att inspirera och fungera som ett förarbete till SKBL, inte minst för att behovet av en nationell motsvarighet aktualiserades på nytt. I lika hög grad som en rättvisefråga var det också ett forskningsbehov. Göteborgsprojektet ställde även frågan om urval på sin spets: Hur ska 101 kvinnor som verkat i Göteborg väljas ut? Vilka principer ska följas? Erfarenheterna från det danska lexikonet, där även nu levande kvinnor finns med, talade för att endast biografra avlidna. Därefter var det anknytningen till Göteborg som skulle avgöras: Räcker det om födelseorten är Göteborg? Eller dödsorten? Med sina 400 år på nacken har Göteborgs geografiska gränser förändrats, hur ska de geografiska förändringarna hanteras? En tredje aspekt gällde vad för slags gärningar som skulle premieras. Berömmelse eller prestation? I bokens förord sammanfattade Lisbeth Larsson resultatet:

Med *Hundrade och en Göteborgskvinnor* vill vi lyfta fram och ge ansikte åt några av de imponerande kvinnor som verkat i staden och som gjort en framstående gärning inom något av alla dess verksamhetsområden och utan vilka Göteborg inte hade blivit den stad den är i dag.²⁶

Prestation var alltså avgörande. Själva syftet – att samla in, dokumentera och i biografins form återge enskilda kvinnors samhällsinsatser – genomsyrades av 1970-talets kvinnohistoriska ambitioner att synliggöra och kartlägga. Ett sådant syfte kan knappast beskrivas som nydanande. Desto mer tankearbete låg bakom urvalet. Inkludering eller exkludering är naturligtvis frågor som aktualiseras i all historieskrivning men de blir särskilt tydliga i arkiv och i lexikala arbeten.²⁷ Det handlar om representativitet och vad som bör innefattas i begreppet representation.

Vem förtjänar en biografi?

I ett samhälle där villkoren för kvinnor och män har varit – och fortfarande är – mycket olikartade är berömmelse ett problematiskt kriterium som osynliggjort den betydelse kvinnor i realiteten har haft för samhällets utveckling. I existerande biografiska lexika tenderar de omskrivna kvinnorna att ha valts ut för att de har varit gifta med framstående män eller för att de har varit verksamma inom olika kulturella yrken, som skådespelerska, sångerska eller författare. Detta slags representation speglar snarare en manlig norm om vad som utmärker betydelsefulla kvinnor än en faktisk bedömning av kvinnors betydelse för samhällsutvecklingen. För att få en historiskt realistisk bild av kvinnors roll i samhället måste också framstående kvinnor inom politik, vetenskap, vård, omsorg, ideellt arbete med mera representeras och biograferas, även om de av olika anledningar inte gjort sig lika bemärka som män inom samma verksamheter. Till exempel hade kvinnors ideella verksamheter länge en stor betydelse för samhällets sociala stabilitet. Deras mer professionella verksamhet skedde länge i skuggan av en man och/eller tillsammans med honom. Detta slags tvåsamhet är viktig att klargöra för förståelsen av det äldre samhällets villkor. Kvinnors inträde i offentligheten behöver också synliggöras även om det ägt rum senare än mäns.

Slutsatsen är att om kvinnors insatser ska uppmärksammas måste urvalet göras utifrån delvis andra normer än de hävdvunna. Hänsyn måste tas till det historiska sammanhanget. I den ansökan som Riksbankens Jubileumsfond beviljade 2015 var det utifrån forskningens behov. Projektet var också väl förberett. Genom Göteborgsprojektet var urvalskriterierna utarbetade. I Linus Karlssons pilotstudier och inventeringar var det också väl belagt att kvinnorepresentationen i SBL inte hade förändrats nämnvärt sedan 1970-talets slut och att behovet av ett komplement därför kvarstod.²⁸

I SKBL är urvalskriterierna:

- a) Kvinnor som har haft anknytning till Sverige, antingen genom födsel eller för att deras verksamhet huvudsakligen varit förlagd till Sverige. Sveriges gränser har emellertid skiftat genom århundradena och SKBL följer härvidlag SBL. Med Sverige avses rådande geografiska gränser; före 1809 inkluderas således kvinnor i Finland.
- b) Kvinnor som har bidragit till samhällsutvecklingen med internationella, nationella såväl som regionala insatser. I arbetet med kvinnor i Göteborgs historia var det tydligt att betydande regionala insatser inte tillmättes vikt i den nationella historieskrivningen och de internationella, som till exempel missionen, var heller inte självklara att uppmärksamma. Med insats avses bistånd, utbildning, vetenskap, politik, vård och omsorg, idrott och kultur, kort sagt bidrag till samhällsutvecklingen.

- c) Kvinnor som spelat en särskilt viktig roll i historieskrivningen. Drottning Kristina och flera andra i samhällets toppskikt har haft betydelsefulla roller i historieskrivningen och inte sällan också för samhället. De inkluderas därför i SKBL.
- d) Kvinnor som varit pionjärer i olika sammanhang. Pionjärerna har som minsta gemensamma nämnare att de fungerat som en sorts vägröjare för andra kvinnor. Det kan till exempel gälla idrotter, kulturlivet, institutioner, politiska organ eller yrken.
- e) Kvinnor som varit viktiga i kampen för jämställdhet mellan könen.²⁹ En av utgångspunkterna för SKBL är att Sveriges historia, från ett fattigt, patriarkalt och hierarkiskt ordnat samhälle till ett av världens mest jämställda samhällen, inte går att förklara om inte kvinnors strid för mer rättvisa villkor beaktas. Därför inkluderas kvinnor som på olika sätt varit engagerade i denna kamp.

Trots att kriterierna prövats tidigare, låt vara i ett mindre sammanhang som Göteborg, var de inte absoluta. I urvalet finns en gråzon och ett utrymme för godtycke. Kriterierna är heller inte utformade så att de kvinnor som kvalificerar sig också utgör en representation av Sveriges olika kvinnor. De allra flesta (och det gäller även för män) har inte gjort omfattande avtryck i bevarade arkivhandlingar och deras samhällsinsatser kan därför inte beskrivas, ens i SKBL. Det faktum att det endast är möjligt att fånga upp kvinnor som efterlämnat spår i arkivhandlingarna innebär att det redan i själva utgångspunkten finns en klassmässig bias. Samtidigt kan det påpekas att samhällselitens kvinnor, som inte var piskade till aktivitet av försörjningsskäl, också hade möjlighet att i någon mån välja vilken verksamhet de skulle ägna sig åt. Att många i denna kategori valde att donera egendomar och kapital till inrättningar som syftade till vård, omsorg och utbildning av samhällets ekonomiskt svaga grupper när de kunde ha valt en annorlunda och bekvämare tillvaro är enligt min mening väl värd historieskrivningens uppmärksamhet. Hit hör Thorborg Rappe, Emelie Petersen, Sigrid Posse och Sophia Wilkens, bara för att nämna några.

Pionjär och engagerad i arbetet för ett jämställt samhälle är urvalskriterier som ger perspektiv på utvecklingen till ett mera jämställt samhälle. Samtidigt ger de SKBL en kronologisk slagsida. Dominansen av kvinnor som var verksamma under 1800- och 1900-talen är mycket stor. I nuläget innehåller SKBL endast drygt 100 biografier om kvinnor födda före 1800. I det fortsättningsprojekt som Riksbankens Jubileumsfond finansierar under åren 2019 och 2020 avser redaktionen att utöka antalet biografier, särskilt med avseende på äldre kvinnor. Behovet av att genom biografierna kasta ljus över den landsomfattande kamp för ett bättre samhälle som ägde rum

under just 1800- och 1900-talen och närmare uttröna vilka deras drivkrafter var kvarstår dock även i det fortsatta arbetet med SKBL.³⁰

Med orden ”bidragit till samhällsutvecklingen” poängteras och klargörs de värderingar som ledsagar arbetet med SKBL. Även om många självuppoffrande gärningar blir belysta vore det orättvist att beskriva SKBL som en pånyttfödelse av 1970-talets tanke om att lyfta fram kvinnliga förebilder. ”Betydelse för samhällsutvecklingen” omfattar även Anna Månsdotter, som lät mörda sin svärdotter och fick sona med sitt liv 1890. Hon biografieras inte för att hon var den sista kvinnan som avrättades i Sverige, utan för att händelserna, Yngsjömordet, gett upphov till en omfattande populärkulturell produktion.

Lisbetha Olofsdotter är ett annat exempel. Hon utgav sig för att vara man, tjänstgjorde som soldat och gifte sig med en annan kvinna. För detta miste hon livet 1679. Under förnedrande former avrättades hon. Jonas Liliequist, författare till SKBL:s artikel om henne, konstaterar: ”Lisbetha Olofsdotters livsöde framstår som en mörk historia fylld av våld, hot och bedrägeri och med ett tragiskt slut under en tid då Sverige var ett både starkt patriarkaliskt och fundamentalistiskt samhälle med Bibeln som lagbok.”³¹

Lisbetha Olofsdotters levnadsteckning bekräftar att arkivens spår av kvinnor ur samhällets lägre samhällsskikt ofta utgörs av överhetens brottsbekämpning. Hennes gärningar var inte till gagn för samhället, men i likhet med adliga brevskrivare, författare, poeter med flera har hennes liv resulterat i dokument som bidrar med aspekter av Sveriges historia. Därför biografieras hon i SKBL. Andra av samhällets mörka sidor som upprätthållits av kvinnor kommer att tas upp i SKBL, bland annat kvinnliga aktivister i den svenska nazistiska rörelsen.

Sammanfattningsvis är det klart att ett urval om 1 000 eller 2 000 biografier inte kan sägas utgöra en representativ bild av kvinnors villkor i Sveriges historia. Och det är heller inte avsikten. Syftet är alltså att komplettera befintliga biografiska uppslagsverk med de insatser och bedrifter som i det förflutna har utförts av kvinnor. De representationer som på så vis samlas i SKBL är en del i en kvinnohistorisk tradition som arbetat med att kartlägga och synliggöra vad andra har glömt bort. Det nyskapande ligger i mediet och de möjligheter som finns i en strukturerad databas.

Lexikon och strukturerad data = SKBL

När projektgruppen inledde sitt arbete 2015 var det ett samarbete med Språkbanken, universitetsbiblioteket, samt de två institutionerna Litteraturvetenskap, idéhistoria och religion och Historiska studier. Alla kompetenser var lika nödvändiga och samarbetet fortgår därför. Tanken var i

korthet att Språkbankens systemutvecklare skulle bidra med att utveckla databasen, universitetsbibliotekarien med inmatning, klassifikation, taggning och ordnandet av referenser. De övriga skulle engagera författare till de biografiska artiklarna, skriva egna bidrag samt redigera det material som flutit in.³² Själva databasen existerade dock inte. Den kom till som ett resultat av överläggningar i gruppen och den slutgiltiga konstruktionen växte fram allt eftersom.

På flera sätt är SKBL en produkt av digitaliseringens omdiskuterade omvälvningar.³³ Motsvarigheterna till SKBL i Nederländerna, Österrike och Danmark har uppenbart haft boken som sin mediala utgångspunkt; precis som SBL är dessa lexika helt enkelt en digital publicering av boksidor om än med vissa sökmöjligheter. Associativt var det också utgångspunkten i SKBL och artiklarna – livsberättelserna – stod därför i fokus. I takt med att arbetet fortskred förändrades perspektivet och biografiska data kom att bli det verkligt nydanande. Konkret gick det till så att varje enrollerad författare på en från livsberättelsen särskild blankett sammanställde födelsedata, familjeförhållanden, verksamhet, organisationstillhörighet, bostadsorter, utbildning, betydelsefulla kontakter, priser och utmärkelser samt i förekommande fall publikationer, konstverk med mera. Redaktionen kompletterade och kontrollerade sedan dessa uppgifter mot digitalt tillgängligt folkräkningsmaterial.³⁴ Därefter vidtog ett tidskrävande inmatningsarbete; de uppgifter som en databas ska innehålla måste också skrivas in, vilket är en aspekt som sällan kommer fram i de optimistiska tongångarna om digitaliseringens nytta.

Slutresultatet är en databas där de biograferade kvinnornas sociala förhållanden är sökbara och fullt möjliga att kvantifiera. Till exempel går det att ordna kvinnorna kronologiskt eller i bestämda tidsspänn, likaså att sortera kvinnorna efter verksamhet, liksom deras civilstånd, antalet barn och mycket mera. Det är också möjligt att utgå från en ort och av databasen begära en sammanställning av de kvinnor som fötts där, bott där eller avlidit där. Vill någon veta vilka av SKBL:s kvinnor som utbildats på Wallinska skolan i Stockholm eller hur många som var med i Fredrika-Bremer-Förbundet är detta också möjligt att söka fram, liksom vilka nätverk som kvinnorna var delaktiga i. I det fortsättningsanslag som Riksbankens Jubileumsfond beviljat för åren 2019 och 2020 ska antalet biograferade kvinnor fördubblas, databasens sökfunktioner utvecklas och det ska bli möjligt att visualisera kvinnors nätverk i sociogram. Dessutom matas koordinaterna in för de biograferades orter för födelse, död och verksamhet. I nästa version av SKBL möjliggörs därmed att på kartor följa de olika kvinnornas levnadsbana i geografien. Ur forskningssynpunkt blir det värdefullt att kunna utveckla spatiala perspektiv på exempelvis kvinnorörelsens historia.

Den strukturerade databasen skapar alltså förutsättningar för att finna generella mönster och gemensamma drag bland de biograferade. I det avseendet är SKBL än så länge ett unikt verk. Men den digitala utvecklingen går snabbt. *Big data*, som bygger på att stora materialmängder sammanställs och bearbetas genom så kallad fjärläsning, kräver databaser.³⁵ Runt om i världen konstrueras därför olika slags databaser, ofta med biografisk profil. Kvinnliga författare i England är ett exempel.³⁶ I Australien har ett arbete med liknande syften som SKBL initierats.³⁷ Det digitala i kombination med humanistiska discipliner har blivit ett eget fält, digital humaniora. Det är därför rimligt att tro att motsvarigheter till SKBL kommer till stånd även i andra länder än Sverige. Eftersom allt material i SKBL översätts till engelska och är fritt tillgängligt för forskning överallt där det finns uppkoppling till internet finns skäl att tro – och hoppas – att SKBL kan inspirera till efterföljd.

Jämfört med de närmaste föregångarna i Nederländerna, Österrike och Danmark, som alltså inte gör bruk av de digitala resursernas potential, var det närmast en fördel att den svenska satsningen dröjde. Det gjorde det möjligt att i tid styra om från en analog utgångspunkt till en digital. Därmed inte sagt att SKBL nått vägs ände. Den digitala teknikförändringen har vittgående och än så länge oöverblickbara konsekvenser, särskilt för discipliner där det handskrivna eller tryckta ordet på papper i flera hundra års tid utgjort fundamentet. Precis som informationen i de analoga arkiven är också den i de digitala beroende av hur kunskapen är ordnad och sorterad.³⁸ Urval är dessutom en ständigt aktuell aspekt. Men möjligheterna är också betydande. Om syftet är att synliggöra vad kvinnor i det förflutna har utträttat är det viktigt att ordningen – gränssnittet – anpassas därefter.³⁹ I annat fall riskerar den potential som digitala resurser har för att synliggöra det bortglömda och undanträngda att gå förlorad.⁴⁰

Noter

- 1 Gunnar Artéus & Klas Åmark, *Historieskrivningen i Sverige*, Lund 2012.
- 2 Maria Sjöberg, "Kvinnors plats som historia", *Kvinnans plats i historien*, Hans Albin Larsson (red.), Lund 2019. Avsnittet om föregångarna här bygger helt på denna artikel.
- 3 "Ellen Fries", www.skbl.se/sv/artikel/EllenFries, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (art. av Ann-Sofie Ohlander), hämtad 2019-09-16.
- 4 Lydia Katarina Wahlström, www.skbl.se/sv/artikel/LydiaWahlstrom, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (art. av Eva Borgström), hämtad 2019-09-16.
- 5 Hanna Markusson Winkvist, *Som isolerade öar. De lagerkransade kvinnorna och akademien under 1900-talets första hälft*, 2003.
- 6 "Astrid Märta (Asta) Ekenvall", www.skbl.se/sv/artikel/AstaEkenvall, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (art. av Maria Sjöberg), hämtad 2019-09-16.
- 7 *Göteborgs-Posten* 2018-03-08.

- 8 Lisbeth Larsson, "Självbiografi, autofiktion, testimony, life writing", *Tidskrift för genusvetenskap* 2010:4.
- 9 Maria Sjöberg, "Från kvinnohistoria till genushistoria", *Genusperspektiv i historia. Metodövningar*, Lund 2001.
- 10 "Ellen Fries", *Märkvärdiga kvinnor*, Stockholm 1890.
- 11 "Ellen Fries", www.skbl.se/sv/artikel/EllenFries, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (art. av Ann-Sofie Ohlander), hämtad 2019-01-30.
- 12 "Per Gustaf Berg", *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av O. Wieselgren.), hämtad 2019-01-02.
- 13 "Carolina Wilhelmina Ståhlberg", www.skbl.se/sv/artikel/CarolinaWilhelminaStahlberg, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (art. av Maria Sjöberg), hämtad 2019-01-30.
- 14 Gunnel Furuland, "Wilhelmina Ståhlberg", *Svenskt översättarlexikon*.
- 15 "Carolina Wilhelmina Ståhlberg", *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av Stefan Johansson), hämtad 2018-12-20.
- 16 Maria Sjöberg, "Kvinnor emellan. Ellen Fries och Ebba Brahe", *Kvinnor mot kvinnor. Om systerskapets svårigheter*, 1999, Christina Florin, Lena Sommestad & Ulla Wikander (red.), Stockholm.
- 17 Stefan Jonsson, "Wilhelmina Ståhlberg och de fyrkantiga äggens gåta. Nationsbyggande via historien i skönlitterär prosa kring mitten av 1800-talet – en betraktelse ur genusperspektiv", *I nationens intresse. Ett och annat om territorier, romaner, röda stugor och statistik*, Lars Pettersson (red.), Uppsala 1999, s. 57–58.
- 18 Jonsson 1999, s. 67.
- 19 "Georg Gezelius", <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13046>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av Bengt Hildebrand), hämtad 2019-01-08.
- 20 Ira Nadel, *Biography: Fiction, Fact & Form*, London 1984.
- 21 Lisbeth Larsson, *Sanning och konsekvens. Marika Stiernstedt, Ludvig Nordström och de biografiska berättelserna*, Stockholm 2001, s. 401–403.
- 22 Kom i en andra upplaga 1906.
- 23 Lisbeth Larsson, "Biografins återkomst", i *Med livet som insats. Biografen som humanistisk genre*, Henrik Rosengren & Johan Östling (red.), Lund 2007, s. 56.
- 24 Åsa Karlsson, "Kvinnorna i Svenskt biografiskt lexikon", *Samtidshistoria och politik. Vänbok till Karl Molin*, Ragnar Björk & Alf W. Johansson (red.), Stockholm 2004.
- 25 *Hundrade och en Göteborgskvinnor*, Lisbeth Larsson (red.), Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg, Göteborg 2018.
- 26 Larsson 2018 s. 9.
- 27 Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, 1970, Jacques Derrida, *Archive Fever. A Freudian Impression*, Chicago 1996, Aleida Assman, "Transformations between history and memory", *Social Research: An International Quarterly* 2008.
- 28 Linus Karlsson, Rapport från inventering 2014 (otryckt, SKBL:s arkiv).
- 29 Se <https://skbl.se/sv/om-skbl>.
- 30 I Lisbeth Larsson, *Märkvärdiga svenska kvinnor. 200 kvinnor som förändrat våra liv*, Stockholm 2019, blir några av de personliga drivkrafterna belysta.
- 31 "Elisabeth (Lisbetha) Olofsdotter", www.skbl.se/sv/artikel/ElisabethLisbethaOlofsdotter, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (art. av Jonas Liliequist), hämtad 2019-01-30.
- 32 Projektgruppen bestod av Språkbankens systemutvecklare Malin Ahlberg, Anne Schumacher, Jonatan Uppström, Lars Borin och Markus Forsberg. Från UB medverkade Berith Backlund, från LIR var det Cecilia Pettersson, Scharolta Siencnik samt Lisbeth Larsson som tillsammans med mig ledde projektet. Från Historiska studier deltog Linus Karlsson, Ulrika Lagerlöf Nilsson och Linnea Åshede.

- 33 Henry Jenkins, *Konvergenskulturen. Där gamla och nya medier kolliderar*, Göteborg (2006) 2008; Johanna Drucker, "Humanistic theory and digital scholarship", *Debates in the Digital Humanities*, Mathew K. Gold, (red.), London & Minnesota 2012.
- 34 <https://skbl.se/sv/om-skbl>.
- 35 Franco Moretti, *Distant Reading*, Verso: London, New York 2013
- 36 Devoney Looser, "British women writers, big data and big biography, 1780–1830", *Women's Writing*, 22:2, 165–171, DOI: 10.1080/09699082.2015.1011838.
- 37 <http://insidestory.org.au/missing-in-action>.
- 38 Paula Hamilton & Mary Spongberg, "Twenty years on: Feminist histories and digital media", *Women's History Review*, 2017: 26:5.
- 39 Christian Lenemark (red.), *Litteraturens nätverk. Berättande på internet*, Lund 2012.
- 40 Deborah Withers, *Feminism, Digital Culture and the Politics of Transmission: Theory, Practice and Cultural Heritage*, London 2015.